

BENCZE MÁTYÁS: „NINCS FÜST, AHOL NINCSEN TŰZ”: AZ ÁRTATLANSÁG VÉLEMÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A MAGYAR BÍRÓSÁGOK GYAKORLATÁBAN (BUDAPEST: GONDOLAT 2016) 195.

1. Nem kétséges, hogy minden tudományág kitermeli előbb vagy utóbb azokat a kérdéseket, amelyeket illetően megszűnik az egyetértés az adott terület művelői között, nézetkülönbség alakul ki, és így megteremtődik a szakmai viták lehetősége. A jog tudománya sem kivétel ezalól, még akkor sem, ha az elmélet és a gyakorlat együttműködése szinte kötelező érvényűnek tűnik. A környezet folyamatos változása kikényszeríti a jogot és annak gyakorlatát érintő kérdések, problémák ismételt vizsgálatát és az esetleges ellentmondásos helyzetek feloldásának kísérletét. Bencze Mátyás könyve, amely az általa vezetett kutatás eredményét tartalmazza, gyakorlat és elmélet együttműködésének helyenként ellentmondásos mivoltára is rávilágít, mivel véleménye szerint a hiányosságok egyik lehetséges oka a tudományos (ön) reflexió nem kielégítő szintje. A könyv nagy előnye, hogy a joggyakorlat empirikus elemzését vállalja magára, ami már önmagában is ritka ezen a területen, még akkor is, ha ez tudományos szempontból mindenképpen szükséges.¹ Így nem csoda, hogy a munka egyfajta hiánypótlás is, amely nemcsak szakmai vitákat generálhat, hanem talán néhányan kedvet kapnak újabb eredmények feltárásához is (akár más diszciplínákkal, mint például pszichológia, szociológia karöltve). Bence Mátyás kötete a joggyakorlat empirikus elemzésével tehát az egyik legaktuálisabb, nemzetközi, európai uniós és nemzeti szinten is érdemben vizsgált és vitatott jogintézményt, az ártatlanság vélemének részét képező *indubio pro reo* szabály megvalósulását vizsgálja. Továbbá, kutatása során összefüggést lát az ártatlanság vélemének érvényesülése és a bűnösség kimondásához szükséges bizonyossági szint között. Bencze Mátyás két körben vizsgálta azt, hogy a magyar bíróságok milyen mértékben veszik figyelembe az ártatlanság véleméből levezethető *indubio*-szabályt, amikor a tényállást megállapítják.² Az *indubio*-szabály érvényesülését tehát azon keresztül vizsgálja, hogy milyen módon értékeli a bizonyítékokat, illetve milyen erősségű bizonyítottságot kívánnak meg manapság a magyar bíróságok ahhoz, hogy kimondják a bűnösséget.

2. A kötet azt mutatja be, hogy melyek azok a megfontolások, intézményi vagy egyéb körülmények vagy okok, amelyek releváns hatással voltak a már kialakult bírói gyakorlatra. Ily módon bontakozik ki az olvasó előtt, hogy valójában milyen szintű is a bűnösségnek az a foka, mely az elítéléshez vezet az ezredforduló utáni magyar büntetőeljárásokban. A munka további pozitívuma, ezzel segítve az alaposabb megértést, hogy gondosan körüljárja a vizsgálat célját, nem feledkezve meg a módszer részletes ismertetéséről sem, ami nem ritkán hiányosság az ilyen jellegű kutatásoknál. Ami a könyv tagolását illeti, a hagyományos, empirikus kutatásokra oly jellemző – az elméleti alapoazástól az empirikus kutatás ismertetéséig terjedő (hat fejezetből álló) – sorrendet követi, melynek záró akkordja a *Következtetések*

¹ Az egész jogrendszer empirikus elemzéséről már született átfogó mű, vö. JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota* (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont 2016).

² A kutatás első fázisában majd 300, míg a második fázisban 126 ítélet elemzését végezte el a szerző.

és magyarázatok fejezet. A szerző már a könyv elején tisztázza, hogy az ártatlanság vélelme összetett alapelv és tartalmát tekintve hiányzik a szakmai konszenzus. Talán éppen ezért eredményezhet ez a mű egyfajta közeledést, de akár egy nagyobb ellenállást is kiválthat az adott téma szakértői körében, figyelembe véve a fenn említett egyetértés hiányát.

3. A folytatásban a kötet a magyar gyakorlat elemzése során csak az ártatlanság vélelmének egyik összetevőjére koncentrálna, a már említett *indubio pro reo* szabályra, amelynek kettős jelentőséget tulajdonít. Az egyik, hogy minden kétséget kizáróan központi jelentőségű a büntetőeljárásban, a másik pedig az a vélekedés, hogy ez a szabály a legtöbb bizonytalanságot rejti magában. Továbbá, Bencze vizsgálja azokat az érvelési „mintázatokat”, melyeket esetlegesen a bírói gyakorlat követ, miközben nem felejt el azt a tényt sem, hogy a bírói mérlegelésre irányadó szabályok hatalmas teret nyújtanak a bírók számára. Több jogszociológiai kutatás megállapítása szerint a bírósági ítéletek legitimitása sok más egyéb tényező között az érvelés minőségére vezethető vissza: minél meggyőzőbb és megalapozottabb a következtetéshez vezető okfejtés, annál kedvezőbb a döntés fogadtatása (5–20. o.).³ Bencze ezért gyakorlati célként kitűzi az ilyen minták empirikus elemzési módszerrel történő bemutatását is, illetve az említett minták viszonyának elemzését az *indubio pro reo* szabályhoz. Lényeges megemlítenem azt a tényt is, hogy a szerző nem az „objektív” igazság gyakorlati problematikáját kívánja vizsgálni, hanem az ő szempontja az, hogy a bírósági eljárásban elvárható standardoktól milyen esetleges irányokban tér(het) el a gyakorlat, illetve mi lehet ezeknek az eltéréseknek a lehetséges magyarázata. Megítélésem szerint a szerzőnek az a döntése szintén megalapozott, hogy a hazai bírói gyakorlat elemzését az első fokon eljáró bíróságok ítéletein keresztül elemzi, mivel ezek a bíróságok bonyolítják le a bizonyítási eljárások túlnyomó többségét. Nem felejtjük el, hogy empirikus kutatásról lévén szó, a vizsgálathoz nélkülözhetetlen a megfelelő elemszám, amelyhez a bíróság adatbázisán keresztül férhet hozzá. A többek által is kérdésesnek ítélt bizonyítási teher kérdésében Bencze úgy véli, hogy amennyiben demokratikus jogrendszereket vizsgálunk, e rendszerekben a büntetőeljárásnak az egyik alapja az az elv, hogy a bizonyítási teher a vádlón nyugszik. Ez azonban kissé másképpen fest a gyakorlati tapasztalatok fényében, mivel az igazságszolgáltatás hatékonyságának követelménye szinte minden jogrendszerben kikényszerítette a bizonyítási teher rugalmasabb kezelését.

4. Természetesen nem maradhatott el a nemzetközi összehasonlítás lényeges mozzanata sem, hiszen a tanulságok és következtetések levonásához az eltérő eljárásjogi modellek vizsgálata is hasznos adalékokkal szolgálhat az eredményes kutatás érdekében. Ezt követi a *Hazai szabályozás és gyakorlat eddigi elemzése* című fejezet, melynek alcímei „jogászai tapasztalatokon alapuló kritikák” és az „empirikus kutatásokon alapuló kritikák” számbavétele. Összegzésében meg is említi, hogy „az eddigi elemzések azonban nem teljes körűek” (76. o.), beleértve az ítéleti adatbázis használatának hiányát, amely hűen tükrözhetne volna a hazai bírói gyakorlatot (és úgy vélem, hogy a már említett nélkülözhetetlen elemszámot is). Bár a mű magá-

³ Lásd pl. BENCZE Máttyás: „Diszítőelem, álcázó háló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az Alkotmány” *Fundamentum* 2007/3. 5–20.

ban hordozza az elmélet és a gyakorlat párharcának (szinte minden) mozzanatát, Bencze Mátyás (jogosan) fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy a „feltárt és problematikusnak talált érvelési módszerek kritikája nem jelenti egyúttal azt is, hogy a kiemelt ügyek esetében az a véleményünk: a bíróságok ezekben az ítéletekben ártatlanokat mondtak ki bűnösnek” (93. o.). A Bencze által vezetett kutatócsoport az ítéletek elemzését végezte el, de nem tekintettek bele a teljes iratanyagba, azonban így sem kétséges (vagy kevés kétséget hagyott) az szerző számára, hogy a terhére rótt cselekményt tényleg a vádlott követte el. Bencze szövegelemzésen alapuló észrevételei között megtalálható az érvek egyoldalú vizsgálatára, a szavahihetőségre („osztott szavahihetőségre”), a „túlbizonyításra”, a nyomozati vallomások bizonyító erejére, és magára a bizonyításra tett észrevételei is. Ezek közül kiemelném a túlbizonyítás kérdését és a nyomozati vallomások bizonyító erejét az indokolásban, mivel e két téma a *2017. évi XC. tv.* (továbbiakban: új Be.) tervezése során is központi szerepet kapott.

5. A „túlbizonyítás” kérdéskörét vizsgálva Bencze megállapítja, hogy számos ügyben azt lehet tapasztalni, hogy meglehetősen nagy létszámban hallgatnak meg olyan tanúkat, akik semmilyen érdemleges információt sem tudtak a megtörtént ügyvel kapcsolatban szolgáltatni. Sőt, a meghallgatottak többnyire még ún. karakter-tanúk sem voltak (102. o.). Érdekes lehet számunkra az a kérdésfelvetés is, hogy vajon e bizonyítékok bekerültek-e a vádiratba, és amennyiben igen, az ügyész figyelembe vette-e azt a valószínűsíthető tény, hogy ezek a tanúk már érdemi információval (feltehetően) nem fognak szolgálni. Ez a helyzet Bencze szerint arra a tényre vezethető vissza, hogy mind a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíróság is „óvatosan” kezeli azt a lehetőséget, amely „hibás” döntés forrása lehet, például a bíróság nem kockáztatja azt, hogy nem hallgatja ki ezeket a tanúkat, nehogy ez szolgáljon hatályon kívül helyezési okként (102. o.). Bencze a nyomozati vallomásokról empirikus adatokkal is megerősítve a jogászai közvélekedést, a következőképpen nyilatkozik: „a bíróságok kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a nyomozás során felvett bizonyításnak, azokat minimum egyenlő erejűnek tekintik a tárgyaláson tett vallomásokkal.” (102. o.) Az ítéletek elemzésekor ugyanis nem talált egyetlen olyan esetet sem, amikor a bíróság ne kezelte volna egyenrangúan vagy egyenrangú bizonyítékként a nyomozás során beszerzett bizonyítékokat a tárgyaláson közvetlenül megvizsgáltakkal, különös tekintettel a vallomásokra (102. o.). Például az egyik elemzett bírósági döntésben „burkoltan hamis tanúzást tulajdonít a bíróság annak a tanúnak, akiről azt állítja, hogy a tárgyalásra a vallomása sokat »enyhült«, és ezért a nyomozati szakaszban tett vallomást fogadja el” (104. o.). Egy másik ügyben a bíróság döntő súllyal vette figyelembe a nyomozati vallomást, illetve azt is hozzátette, hogy ebben az ügyben a bíróság aggályok nélkül felhasználta a tárgyalás során azon vallomást tevő tanúk nyomozati vallomásainak bizonyos részét, amely tanúkat maga a bíróság is „komolytalannak” titulált. A felhasználás oka pedig nem más volt, mint az, hogy a nyomozati vallomások megegyeztek más tanúk nyilatkozataival (104. o.). A normatív kérdés eldöntése, hogy mennyiben helyes ez a gyakorlat, részben az olvasóra marad, bár a könyv elolvasása után kevés kétségünk marad a szerző értékítélete felől.

6. A szerző változtatási javaslatai között a bizonyítási kérdéssel kapcsolatban az új. Be.-re utalva megjegyzi, hogy az egyik egyszerű megoldás az lenne, hogy a bíró nem folytat semmi bizonyítást, csak arról dönt, hogy a vádló ésszerű kétséget kizáróan tudta-e bizonyítani a vádlott bűnösségét. Az új büntetőeljárás (részben) követi is Bencze Máttyás gondolatmenetét. Azonban az a Bencze által felvázolt (második) modell (171. o.), amelyben a vád és a védelem kizárólag a bizonyítás anyagát szolgáltatná, de a bizonyítást szakbíró venné fel, ahol például ő kérdezné ki a vádlottat, tanúkat és ő rendelné ki a szakértőt, nem kapott teret. További kritikájában azt is megfogalmazza, hogy a nyomozóhatóság intézményes felépítését nem úgy alakították ki, hogy az semleges szereplőként az „objektív igazság” feltárására fókuszáljon, hanem egyfajta társadalmi érdek által (is) befolyásolja működését. Így annak a veszélynek is ki lehet téve, hogy még a jóhiszemű és jogszerű működés során is a terhelt hátrányára „téved” azért, hogy gyors eredményt produkáljon (lásd például a „móri mérszárás” ügyet). A szerző számára az „ideális állapothoz” közeledés akkor valósulhatna meg, ha a nyomozás során megszerzett bizonyítékokra, mint például a vallomás, egyfajta „egészséges gyanakvással” tekintene a bíróság. Hiszen belátható mindenki számára, hogy maga a nyomozás realitása a bíróság számára egy (kvázi) „fekete doboz”, aminek általában csak a kimenetét látja (168. o.). Így azonban még égetőbb annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a nyomozati vallomás és a tárgyaláson tett vallomás bizonyító ereje miért válik egyenlővé a gyakorlatban, hiszen így a bíró a gyakorlatban a „fekete dobozból” kihúzott vallomásra hagyatkozik és annak a dominanciáját erősíti.

Külön érdekesség lehet a hazai jogászai és jogtudósi szakma számára, hogy a feltárt jelenségek okainak keresésekor a hagyományos szociológiai megközelítésen túl Bencze „beveti” a modern viselkedéstudományok eszköztárát is.

A választ arra a kérdésre, hogy a könyv szerzője mennyire „(ön)megtartóztatva” állt a vizsgált témakörhöz, olvasói számára a konklúzió teszi nyilvánvalóvá, amely ahelyett hogy véglegesen eldöntötként mutatna be egyes kérdéseket, nyitva hagyja a lehetőséget további kutatások számára is. A kötet tehát egyaránt javasolható azoknak, akik alapvető dogmatikai kérdések iránt érdeklődnek, vagy akiket az európai és az Európán kívüli szabályozási megoldások összehasonlítása foglalkoztat, és azoknak is, akik a gyakorlati kérdésekre és az azokra adott lehetséges válaszokra kíváncsiak. A felvetett megoldási javaslatok célközönségét elsősorban a hazai igazságszolgáltató hatalom (és részben a törvényhozás) különféle szereplői alkotják, illetve hasznos lehet a könyv minden olyan jog iránt érdeklődő olvasó számára, aki mélyebb betekintést szeretne nyerni az elmélet és gyakorlat dinamikájába.

Simó Ferenc Zoltán*

* PhD-hallgató, Marton Géza Állam és Jogtudomány Doktori Iskola, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26.
E-mail: simofredz@gmail.com.